

MINTAQAVIY RIVOJLANISH NAZARIYALARINING EVOLYUTSIYASI VA ZAMONAVIY KO'P O'LCHOVLI YONDASHUVLAR

Karimova Shirin Zoxid qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
dotsenti, PhD.

Annotatsiya. Ushbu tezis ishida mintaqaviy rivojlanish nazariyalarining tarixiy evolyutsiyasi tahlil qilinib, ularning zamonaviy ko'p o'lchovli (multidimensional) yondashuvga o'tish jarayoni yoritiladi. Harrod–Domar va Solow kabi klassik o'sish modellari, endogen o'sish va innovatsion tizimlar konsepsiyalari hamda XXI asrda shakllangan bottom-up va desentralizatsiya tamoyillari o'rtasidagi konseptual farqlar ko'rib chiqiladi. Ishda BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari, OECD va World Bankning hududiy siyosatga oid nuqtai nazarlari misolida mintaqaviy siyosatning amaliy maqsadlari — ijtimoiy inklyuziya, raqamli transformatsiya va institutlar samaradorligini oshirish — tasdiqlanadi. O'zbekiston misolida reyting asosidagi baholash tizimi, desentralizatsiya va raqamli monitoring vositalarining hududiy siyosatdagi roli konseptual model orqali taklif etiladi. Tezis mamlakat siyosatini ma'lumotlarga asoslangan (data-driven) boshqaruv orqali mintaqaviy tafovutlarni kamaytirishga yo'naltirishni tavsiya etadi.

Kalit so'zlar: mintaqaviy rivojlanish, ko'p o'lchovli yondashuv, endogen o'sish, desentralizatsiya, raqamli transformatsiya, reyting baholash tizimi, O'zbekiston.

Аннотация. В данной диссертационной работе проанализирована историческая эволюция теорий регионального развития, освещен переход к современному многомерному подходу. Рассматриваются концептуальные различия между классическими моделями роста, такими как Харрод–Домар и Солоу, концепциями эндогенного роста и инновационных систем, а также принципами bottom-up и децентрализации, сформировавшимися в XXI веке. На примере целей устойчивого развития ООН, подходов ОЭСР и Всемирного банка к региональной политике подтверждаются практические цели региональной политики — социальная инклюзия, цифровая трансформация и повышение эффективности институтов. На примере Узбекистана предложена концептуальная модель, отражающая роль рейтинговой системы оценки, децентрализации и цифрового мониторинга в региональной политике. В работе предлагается направить государственную политику страны на сокращение региональных различий посредством управления, основанного на данных.

Ключевые слова: региональное развитие, многомерный подход, эндогенный рост, децентрализация, цифровая трансформация, рейтинговая оценка, Узбекистан.

Annotation. This thesis analyzes the historical evolution of regional development theories and highlights the transition to a modern multidimensional

approach. It explores conceptual differences between classical growth models such as Harrod–Domar and Solow, endogenous growth theories, innovation systems, and the 21st-century principles of bottom-up development and decentralization. Using examples from the UN Sustainable Development Goals, OECD, and World Bank perspectives on regional policy, the practical objectives of regional policy—social inclusion, digital transformation, and institutional effectiveness—are substantiated. A conceptual model is proposed for Uzbekistan that incorporates rating-based assessment systems, decentralization, and digital monitoring tools within regional policy. The thesis recommends orienting national policy toward reducing regional disparities through data-driven governance.

Keywords: regional development, multidimensional approach, endogenous growth, decentralization, digital transformation, rating assessment system, Uzbekistan.

Kirish. Mintaqaviy rivojlanish bugungi iqtisodiy va siyosiy tadqiqotlarning markazida turadi, chunki globalizatsiya va raqamli transformatsiya jarayonlari hududlar ichidagi tafovutlarni yangi shakllarda ko'rsatmoqda. Jahon tajribasi BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida hududlarni barqaror va inklyuziv rivojlantirishning strategik ahamiyatini tasdiqlaydi. Shu munosabat bilan, ilmiy-nazariy asoslarni tizimli qayta ko'rib chiqish va ularni milliy siyosatga tatbiq etish dolzarb hisoblanadi. Ushbu tezisning maqsadi — mintaqaviy rivojlanish nazariyalarining evolyutsiyasini tizimlashtirish va O'zbekiston sharoitida ko'p o'lchovli baholash hamda data-driven boshqaruv orqali hududiy tafovutlarni kamaytirish konsepsiyasini konseptual darajada taqdim etish.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Mintaqaviy rivojlanish nazariyalari iqtisodiy makroparadigmalarining evolyutsiyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularning shakllanishi muayyan tarixiy bosqichlarda ustuvor bo'lgan omillar bilan belgilanadi. Harrod–Domar modeli iqtisodiy o'sishni investitsiyalarning ko'payishi va kapitalning samaradorligi bilan asoslagan bo'lsa, Solow modeli ishlab chiqarish funksiyasiga texnologik o'zgarishlarni kiritish orqali neoklassik yondashuvni taklif etdi [3][5]. Ushbu klassik yondashuvlar, iqtisodiy o'sishni markazlashtirilgan darajada tushuntirishga urinishiga qaramay, hududiy tafovutlar va institutsional o'zgaruvchilarni yetarli darajada hisobga olmagan.

1980-yillardan boshlab endogen o'sish nazariyasi (Lucas, Romer) iqtisodiy taraqqiyotda inson kapitali, ta'lim va innovatsiyalar muhim determinantlar ekanligini ko'rsatdi [8]. Bu modeldagi asosiy o'zgarish — resurslarning hududiy taqsimotidan ko'ra, bilimning reproduktivligi va texnologik asimmetriya orqali hosil bo'ladigan o'sish omillariga e'tibor qaratilishi bo'ldi. Shu bilan birga, innovatsion tizimlar konsepsiyasi (Freeman, Lundvall, Nelson) institutsional muhit va ijtimoiy tarmoqlarning o'zaro ta'sirini rivojlanishning asosiy manbai sifatida ko'radi [4][7][9]. Bu yondashuv mintaqaviy rivojlanishni vertikal davlat siyosatidan ko'ra, gorizontal tarmoq strukturalari orqali tushuntiradi.

So'nggi yillarda mintaqaviy siyosat yondashuvlarida multidimensional

konsepsiyalar kuchayib bormoqda. OECD tomonidan ishlab chiqilgan metodologiyalar mintaqaviy farovonlikni faqat YAIM o'sishi bilan emas, balki raqamli infratuzilma, ijtimoiy inklyuziya, ekologik indikatorlar va boshqaruv sifati orqali baholashni taklif etmoqda [10]. Bu yondashuv desentralizatsiya va bottom-up tamoyillar bilan uyg'unlashib, hududiy tashabbuslar, raqamli boshqaruv va mahalliy innovatsiyalarni rivojlantirishni mintaqaviy strategik rejalashtirishning ajralmas qismi sifatida ko'radi [2][11].

Bundan tashqari, geografik omillarning iqtisodiy integratsiyadagi roli, ayniqsa Krugman tomonidan ishlab chiqilgan yangi iqtisodiy geografiya modeli asosida, markaz-periferiya munosabatlarini o'rganishda muhim o'rin tutmoqda [6]. Unga ko'ra, hududiy konsentratsiya va tashqi iqtisodiy effektlar mintaqaviy tafovutlarning doimiylikiga olib keladi. Bu esa mintaqaviy siyosatda davlat aralashuvining zarurligini asoslaydi.

Konseptual asoslar, demak, mintaqaviy rivojlanishni faqat iqtisodiy indikatorlarga tayangan holatda emas, balki inson salohiyati, tarmoq kapitali, raqamli transformatsiya va boshqaruv sifatini integratsiyalash orqali baholash zarurligini ko'rsatmoqda. O'zbekistonning "2023–2030" strategik rivojlanish hujjatlari ham bu yo'nalishlarda aniq siyosiy qarorlar va amaliy mexanizmlarni shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Nazariy taqqoslash, kontent tahlili va kontseptual model yaratish yondashuvi asos qilib olindi.

Tahlil va natijalar. Nazariy evolyutsiya klassikdan zamonaviygacha XX asr boshlarida Harrod–Domar modeli iqtisodiy o'sishni kapital jamg'arilishi orqali tushuntirgan bo'lsa, Solowning neoklassik modeli texnologik rivojlanishni va ishlab chiqarish omillari muvozanatini kiritdi. Ushbu yondashuvlar mintaqaviy tafovutlarni asosan iqtisodiy agregatlar kontekstida ko'rib, hududiy o'ziga xos ijtimoiy va institutsional omillarni cheklangan darajada hisobga oldi.

1980–1990 yillardan boshlab endogen o'sish nazariyasi (Romer, Lucas) inson kapitali va innovatsiyalarni o'sish manbai sifatida ilgari surdi; buning natijasida mintaqaviy o'sish modellari texnologik taqsimot va bilim klasterlari ta'sirini o'rganishni boshladi. Keyinchalik innovatsion tizimlar konsepsiyasi (Freeman; Lundvall; Nelson) mintaqaviy rivojlanishni ijtimoiy-institutsional muhit, tarmoq aloqalari va bilim almashinuviga bog'ladi. XXI asr paradigmasi — ko'p o'lchovli va bottom-up yondashuvlar — iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik va raqamli komponentlarni integratsiyalash orqali hududiy siyosatning yangi ramkasini taklif etadi (Pike; Rodríguez-Pose; Tomaney; OECD, 2023). Bu yondashuv hududiy siyosatda desentralizatsiya va mahalliy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlashni markaziy strategiyaga aylantiradi.

Ko'p o'lchovli baholash va data-driven yondashuvlar Ko'p o'lchovli baholash mintaqaviy taraqqiyotni faqat YAIM bilan emas, balki ijtimoiy farovonlik, raqamli infratuzilma, ekologik barqarorlik va institutlar sifati bilan baholashni taqozo etadi. Reyting asosidagi baholash tizimlari (masalan, O'zbekistonda joriy etilayotgan tizim) hududlarni kompleks mezonlar bo'yicha solishtirish va siyosat

instrumentlarini sozlash uchun qulay mexanizm hisoblanadi. Data-driven boshqaruv (raqamli monitoring, indikatorlar paneli) mahalliy boshqaruvning javobgarligini oshiradi va qaror qabul qilish jarayonini tezkorlashtiradi.

1-jadval

Mintaqaviy rivojlanish nazariyalarining evolyutsiyasi va ularning baholash yo‘nalishlari⁵⁶

№	Nazariya (yillar)	Asosiy g‘oya	Baholash yo‘nalishi
1	Harrod–Domar (1939-1946)	Iqtisodiy o‘shish kapital jamg‘arilishi va investitsiyasiga bog‘liq	Investitsiya va kapital samaradorligi
2	Solow neoklassik (1956)	Texnologik o‘shish va ishlab chiqarish omillarining muvozanati	Ishlab chiqarish omillari va texnologik o‘shish
3	Endogen o‘shish (1980s-1990s)	Inson kapitali va innovatsiyalar iqtisodiy o‘shishning asosiy manbai	Bilim va inson kapitali investitsiyasi
4	Innovatsion tizimlar (1987-1993)	Ijtimoiy-institutsional omillar va bilim almashinuvi rivojlanishni belgilaydi	Tarmoq sinergiyasi, ishonch, hamkorlik
5	Multidimensional yondashuv (2000s)	Iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik va raqamli o‘lchovlarning integratsiyasi	Ko‘p o‘lchovli indikatorlar tizimi
6	Bottom-up va desentralizatsiya (XXI-asr)	Mahalliy tashabbuslar, desentralizatsiya va raqamli boshqaruv	Raqamli monitoring, desentralizatsiya, mahalliy innovatsiyalar

O‘zbekiston kontekstida amaliy strategiyalar Milliy strategiyalar (masalan, “O‘zbekiston — 2030”) hududlarni sanoat salohiyati, arzon uy-joy bilan ta’minlash va raqamlashtirish kabi ustuvorliklarni belgilaydi. Reyting tizimi va desentralizatsiya integratsiyasi mahalliy iqtisodiy salohiyatni aniqlash, investitsiyalarni yo‘naltirish va ijtimoiy inklyuziyani ta’minlash imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli inklyuziya va inson kapitalini rivojlantirish endogen o‘shish mexanizmlarini kuchaytiradi va hududiy tafovutlarni yumshatadi.

Xulosa. Mintaqaviy rivojlanish nazariyalari tarixiy jihatdan kapital-texnologik modellardan (Harrod–Domar, Solow) boshlab, inson kapitali va innovatsiyalarga urg‘u beruvchi endogen yondashuvga va keyinchalik ijtimoiy-institutsional va ko‘p o‘lchovli paradigmaga o‘tgan. XXI asrda muvaffaqiyatli hududiy siyosat data-driven boshqaruv, desentralizatsiya va bottom-up mexanizmlar bilan uyg‘unlashgan holda amalga oshiriladi. O‘zbekiston misolida reyting asosidagi baholash tizimi, raqamli monitoring va mahalliy tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash hududlararo tafovutlarni kamaytirish va barqaror, inklyuziv rivojlanishni ta’minlash uchun muhim amaliy vositalardir.

⁵⁶ Muallif ishlanmasi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Acemoglu, D., & Robinson, J. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown.
2. Barca, F., McCann, P., & Rodríguez-Pose, A. (2012). The case for regional development intervention: place-based versus place-neutral approaches. *Journal of Regional Science*.
3. Domar, E. D. (1946). Capital expansion, rate of growth, and employment. *Econometrica*.
4. Freeman, C. (1987). *Technology policy and economic performance: lessons from Japan*. Pinter.
5. Harrod, R. (1939). An essay in dynamic theory. *The Economic Journal*.
6. Krugman, P. (1991). *Geography and Trade*. MIT Press.
7. Lundvall, B.-Å. (1992). *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. Pinter.
8. Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*.
9. Nelson, R. R. (1993). *National innovation systems: a comparative analysis*. Oxford University Press.
10. OECD. (2023). *Regional Outlook*. Organisation for Economic Co-operation and Development.
11. Pike, A., Rodríguez-Pose, A., & Tomaney, J. (2006). *Local and regional development*. Routledge.